

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Чеченской Республики

МУ " Управление образования Гудермесского муниципального района"

МБОУ «Ойсхарская СШ №3»

РАССМОТРЕНО

Методическое
объединение учителей
начальных классов

_____ Орзимова М. М.
Протокол №1
от «30» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора
по УР

_____ Осмаева К. Д
Протокол №1
от «31» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

_____ Талхикова С. Б.
Приказ №122
от «31» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета « Родная (чеченская) литература »

для обучающихся 1-4 классов

Ойсхара 2023

КХЕТОРАН КЕХАТ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметехула (предметан дакъа «Ненан мотт а, ненан маттахь йешар а») йолчу программийукъадогIу кхеторан йоза, Iаморан чулацам, дешаран предметан кхочушдан лору жамIаш, тематически планировани.

Кхеторан йозано гойту йукъара Iалашонаш а, предмет Iаморан декхарш а, ткъа иштта чулацам къасторан некъаш а, коьртачу тематически дакъойн маххадор а, «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан дешаран планехь йолу меттиг а.

Программо шерашца билгалбо дешаран предметан чулацам а, дешархой «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан гIирсашца Iаморан а, кхетош-кхиоран а, кхиоран а методически коьрта стратегиш а.

Хила леринчу жамIаша йукъалоцу дешаран берриге а муьрехь хила деза личностни и, метапредметни а жамIаш а, ткъа иштта дешаран хIора шеран предметни жамIаш а.

Тематически планированехь буьйцу программин чулацам билгалдаьхначу чулацаман дакъошца, гIуллакх кхочушдаран характеристика схьайоьллу, хIара йа важа тема Iаморехь лелор пайде долу некъаш а, кепаш а йовзуйту.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Iалашбан а, кхион а. I-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехъажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхьаллин-эстетикин таронаш кхион а, гIиллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман култураина тIеозон а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет – гуманитарин дешаран коьртачех цхьа предмет йу, цо адам кхиаран кхетаман а, гIиллакх-оьздангаллин а тIегIа билгалдо. Литературин дешаро гIо до йешаран а, литература талларан а мехалла а ша кхидIа кхиарехь мел ладаме ду хууш а, шена хетачун бух балон а, барта а, йозанца а шена хетарг охьадилла хууш а волу йешархо кхион а; хIара дуьне а, кху дуьненахь ша а вовзаран гIирс санна, йешар оьшуш хила а, стеган а, йукъараллин а йукъаметтигаш шера хилийта а.

Программо йукъалоцу кхеторан йоза а, предмет дIалацаран хила лерина жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа Iамон лерина долу сахьташ билгал а дохуш, тематикин планировани а, дарсел араьхарчу гIуллакхийн план а.

ХIара программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хIиттон бухе йилла. Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дIакхачорехь, хIотторехь а, сахьташ теманашка а, дакъошка а декъарехь шайна зеделлачух пайдаэца.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан герггара белхан программа кечийна йу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хьукматашна. Программа тIехъажийна йу дешаран хьукматашна а, хьехархошна а методически гIо дарна, цо таро лур йу:

1) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет хъехаран процесехь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамIаш кхузаманан лехамашца догIуш кхочушдан;

2) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Iаморан хила лерина жамIаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программа (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № I/I5 протоколаца йинчу редакцехь) а; кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программа (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехь № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догIуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хIоттон а;

3) Билгалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Iамон лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманахь дIалацарна тIехъажийна долу дешаран гIуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календаран-тематически план хIоттон.

Программин чулацам тIехъажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тIедахкарийн (тIедожор) жамIашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна ФГОС НОО тIедахкаршца догIуш, курс тIехъажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехь ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетическин мехаллаш IалашIарехь а, цхьана тIаьхьенера вукху тIаьхьене дIакхачорехь а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь кьоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературу а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература кьоман культурин дахаран довзаран цхьа коьрта дакъа а, кьоман а, Россин а культурин хилам а, оьздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гIирс а, дуьнене а, кьоман историга а, культурига а хьежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахь йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературу чулоцург кьоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн кьоман культурин ламасташ Iалашдаран гIирс хилла ца Iаш, нохчийн литература зIе йу кьоман дIадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан Iалашонаш йу:

- Нохчийн литературе а, нохчийн матте а кьоман культурин мехалчу декъе санна ойла кхолла;

- Дешархой шайн къоман культурин-меттан экъанна йукъабалор а, уыш къоман ламасташна а, культурин тӕахъалонна а, кхузаманан хъелашна а йукъаозор;
- Чкъурашна йукъарчу зӕнах кхетар, нохчийн культура Ӏалашӕарна шаьш жобпалле хиларх ойла кхиор;
- Йешаран говзалла кхиор.

Цу Ӏалашонашка кхачаро хӀара **декхарш** цхъалхадоху:

- Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймахках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхъаалехь мехкан исторех а дозалла дан Ӏамор, шаьш муылхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;
- Нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тӀалам бан Ӏамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хъал довзийтар; йуъхъанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оздангаллин, эстетикин мехаллийн хъоста санна йезайалийтар;
- Нохчийн литературехь гайтина йолчу нохчийн синкхетамна ладаме йолчу гӀиллакз-оздагналлийн мехаллах хъежам кхоллар;
- Нохчийн литературин говзарш Ӏаморан буха тӀехь нохчийн меттан исбаъхъаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;
- Адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хъагам кхоллар;
- Тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уыш йийцаре йарехь дакъалацар;
- Къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР»

ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЪ МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» предметана программа йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхъалкхан дешаран стандартехь гайтинчу дешаран программа дӀалацаран жамӀийн предметни лехамийн буха тӀехь хӀоттийна а, 270 сахътан (66 сахът 1-чу классехь а, 68 сахъташ 2—4-чу классашкахъ) бараман дешаран йукъарчу тӀедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Ӏаморна луш дешаран 233 сахът ду. 37 дешаран сахътах лаьтташ йолу дешаран тӀаьхъалонан хан программин вариативни декъана дӀало, цо йукъалоцу авторийн Ӏаматийн линейкина оьшу белхан программа хӀоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЪ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНИШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зӕа йааста некъ лур бу. Курс лерина йу йуъхъанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хъежам шорбан; йуъхъанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогӀучу фольклоран а,

нохчийн классикин а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьакховдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агӀонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, къинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, добзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дӀ.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушйна кху бахьанашца:

а) нохчийн къоман амал, Ӏадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

б) нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтучу говзарш тӀе тидам бахийтарна: добзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, бери шена гонахара дуьне тӀелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» Ӏаморо гӀо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тӀехь программин проблемно-тематически блокаш хӀитточу дидактически материалана культурно-исторически тӀедалорах а пайдаоьцу. ХӀора проблемно-тематически блока йукъайогӀу нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш. Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хӀоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц – культурахь коьрта меттиг дӀалоцу хӀуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дӀ.) Цу коьртачу кхетамашца болх дӀахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дӀалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушйинчу говзарш тӀехь. И говзарш йовзаро гӀо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурахь а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оздангаллин къилбанаш кхолладамар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бӀаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллахь кхидӀа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гӀирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурахь искусствийн диалог гайта.

Цхьадоу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизм, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурын, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогIуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганахула беран дуьненехежежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиь доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу роIехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш предложениш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийттаран Iалашонца); ткьа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьту тексташ лелор а, (хIунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукьам кхиоран Iалашонца. Дешаран хIора шеран тексташ сьхахаьржина йу цу хенан берашна тIелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст сьхахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оьздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртаниш билггал йолчу оьздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешара деа а шарахь кхиош сьхайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийттаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозанал араьхарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикийн а, ХХ-чу бIешеран чаккхенан – ХХI-чу бIешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукьахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гIуллакх кхиоран процессан чохьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатIегIанехь хIоттийна йу.

Хьалхарчу тIегIанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тIегIанехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. I-2-чу классашкахь йеша Iамадо; кхетар тIехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехь болх; йешначун кхоллараллин маьIна дан тайп-тайпана некьаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукь-йукьара а, кхоллараллин йухасхьайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхьанцарчу классашкахь дIаболабо йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин дешара тIехь болх.

«Литературни йешар» предмет Iаморан шолгIа тIегIа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декьа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхьалхарчу педогогикин а, йукьарчу йукьардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу спискера говзарш дешархойн кечаман тIегIанца догIуш харжа, ткьа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьту тематикица а, проблематикица а герга йолчу говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукьара дерг а къасторан Iалашонца Россин халкьийн литературе кховдар. Ткьа иштта программо таро ло Iаматийн авторшна йа дешаран цхьаьнакхетараллашна вариативни декьехь Iамон говзарш харжа.

1 класс (66 с)

Вайна гонахара дуьне – 15 с.

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан или, хIост).

Беснаш. Светофор.

Ишколехь.

Iаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

КIиранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш.

Вайн Даймохк

Вайн Даймохк
Соблжа-ГПала
Вайн турпалхой
Халкъан хазна

Махмаев Ж. «Бераш – вайн хиндерг» йа
Арсалиева Люба «Соблжа-ГПала» (вариативни дакъа).

Турпалхойх лаьцна тексташ: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа; Нурадилов Ханпаша; Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид.

Вайн йаздархой – 6 с.

Айдамиров Абузар – байт «Нана-мохк»
Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак.
Муса Ахмадов – туйра «Писулиг»
Гацаев Саид – байт «Борз»
Халикова Асет – байт «Зингат»

Хатуев I-Хь.

Халкъан барта кхолларалла – 10 с.

Аганан иллеш

Чехкааларш

Дагардарш

Кицанаш

Хетал-металш

Нохчийн халкъан туйранаш. «Тамашийна йоI». «Жоьра-Баба». «Хьекъале Iу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа)

Пиллакх-обздангаллин дакъа (вариативни дакъа) – 10 с.

ДоттагIалла

Де, буйса

Дайна де

Беркат

Махмаев Ж. Делалой вай

Хатуев I. Зингат

Демеев I. Малонче

Эдилов С. Пан

Деза дешнаш

КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ЛИТЕРАТУРА – 3 с.

Осеева В. – дийцарш «Цхьаьна», «Иштта дIа»; Сутеев В. – туйра «Iаж».

Резерв – 7 с.

2 класс

3 класс

4 класс

Классашка бекъначу Iаморан чулацамна улле тоьхна Iаморан процессан гIуллакхаллийн хIара тIедузарш ду.

ЛадогIар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схьалацар а, царах кхетар а; лерсино схьалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жобпаш дала хаар а, лерсино схьалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Дезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхьатера йоцучу текстийн маIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схьагайттар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тӀелаца аттачу говзарийн маӀнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бӀеннаш шерашкахь схьайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гӀиллакх-оьздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догцӀеналла, къинхегамна тӀера хилар, бакъо, майралла, и. кх.дӀ. Нохчийн къоман ламасташ: цхьаалла, вовшийн гӀо дар, хьаша-да тӀелацар, и. кх.дӀ. Добзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовшех кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Iадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Iадаташ дIакхоьхьург а, орамашца зIе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-оьздангаллин мах хадор.

Нохчин литерурин башхаллех кхетар: турпалхочун чохьхара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; оьздангаллин проблемашка кховдар. Iаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дӀ.) нохчийн поьзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Iамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тIе а тийжаш, шен хьежам тIечIагIбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тIаьхьало йузар (дешнаш хаар тIедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тIе а тийжаш, схьайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схьайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культурин бухехь йолу гӀиллакхан кепаш а, чIагIйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Iамочу говзаршкахь хIиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогIу киншкеш харжар, цу йукъайогIу Iаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалыйна говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогIучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзарийн жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поьзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маӀна.

Дешархойн кхоллараллин гIуллакх (Iамийнчу литературин говзарийн буха тIехь)

Дешархойн кхоллараллин гIуллакхехь литературин говзаран маӀна дар:

ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тӀехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тӀе а тийжаш.

**«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа
карайерзоран кхочушдан лору жамӀаш**

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Ӏаморан жамӀаш цхьаьнадогӀуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамӀийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМӀАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Ӏаморан жамӀаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гӀуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хӀокух жамӀашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

— Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогӀу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкаула кхоллар;

— Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

— Шен мехкан а, Даймехкан а дӀадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогӀу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

— Шен а, кхечу а кьоме ларам хилар, цу йукъадогӀу и ларам исбаьхьаллин говзарийн а, фольлоран а масалш тӀехь кхоллар;

— адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а, бакьонех а, жобпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гӀиллакх-оьздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а говзаршкахь гайтар а;

ийманехь кхетош-кхиоран:

— хӀора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тӀе а тийжаш, тӀелацар;

— кьинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гӀирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гӀо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегӀана а, сина а зен дан тӀехьажийна долу цхьа а хӀума тӀецалацар (цу йукъахь ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Ӏоттабаккхаме меттиг нисйелча, и листа хаар а, цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а;

— **эстетикин кхетош-кхиорехь:**

— исбаьхьаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен кьоман а, кхечу къаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тӀелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаьхьаллин гӀуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта лаар, цу йукъахь йу дешан говзалла а;

— **физически кхетош-кхиорехь, могошаллин а, синкхетаман а культура кхолларехь а:**

— тӀетоьхна хаамаш лохучу хенахь могош а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакьонаш (цу йукъайогӀу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— къамел дечу хенахь дегӀан а, синкхетаман а могошаллица кхоаме

хилар, къамелан культура а, тЕкаренан бакъонаш а ларйар;

къинхъегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехъ къинхъегам мехала хилар кхетар (цу йукъахъ ду исбаъхьаллин говзарех масал эцар а), къинхъегаман стоъмийн тІалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахъ дакъалацар, исбаъхьаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахъ тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехъ кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахъ кхоллалуш долу Іаламаца кхоаме хилар;
— пунна зен деш долу хІума тІецалацадалар;

Іилманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Іилманан хъежам кхоллабалар (сурт хІоттар), цуьнан цхъа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Іаморан процессехъ а;

— хІума довза лаар, жигаралла, хІума дагадар, хааршна сутара хилар, хІума довза лаарехъ шен ойла хилар, цу йукъахъ ду исбаъхьаллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохъ жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературин йешар» предмет Іаморан жамІаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хІара хаарш.

Коьрта маьІнийн дараиш:

— тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тестахъ йустарна бухе дажкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;

— билгалчу цхъана башхаллашца тексташ цхъаьнатоха;

— кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархъама кхачама хир йолу билгало билгалйан;

— хъехархочо шайна хъехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахъ цхъаьнадар а, цхъанацадар (бІостаналла) а карон; текстан анализ йарехъ кхочушдарийн алгортиман анализ йан, текстан анализ йарехъ шаьш кхочушййр йолу дешаран операци харжа;

— хъехначу алгоритман буха тІехъ декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тІетоьхна хаамаш лахар билгалдан;

— текстан анализ йечу хенахъ бахъанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйан, жамІаш дан.

Коьрта талламан дараиш:

— педогоикин белхахочун гІоьнца Іалашо билгалйан, къамелан хьоле хъаьжжина, шен вистхилар хийцаран план хІоттон;

— тІедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогІуш йерг (схъайеллачу критерийн буха тІехъ) харжа;

— схъайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дІабахъа, схъайеллачу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;

— жамІаш дан а, текстан маьІнийн анализ йаран буха тІехъ долчу тоьшаллашца уьш тІечІагІдан а;

— схъайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процессехъ хъехархочун гІоьнца хаттарш хІиттон;

— цхъатерачу йа цхъатера догІучу хъелашкахъ процесс дІаьахаран а, хиламийн а, церан тІаьхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хІоттон.

Хаамашца болх:

— Хаамаш схъаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхъама оьшу куьйгалла, тІечІагІдархъама;

— Схъайеллачу алгоритмаца догІуш, даррехъ схъабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехъ карон: дошамашкахъ, куьйгаллашкахъ;

— Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хъехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахъ, куьйгаллашкахъ, Іаматехъ) тІехъ

карон;

— Баккхийчийн (педагогикин белхахуйн, дай-нануйн, бакъо йолчу векалийн) гюьнца Интернетехъ хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонаш ларйан;

— Дешаран декхаршца доглуш, текстан, графикаин, видео, озан хаамаш кечбан;

— Таблицийн а, схемийн а кепехъ балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамIаш гайтархъама шаьш таблицаш а, схемаш а хIиттон.

Йуьхъанцарчу школехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш.

Текаре:

— Бевзачарна йукъахъ тIекаре хиларан Iалошонашца а, билламышца а доглуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тIелаца а, и цхъана кепе дерзон а;

— Шеца къамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дIадахъаран бакъонаш ларйан;

— Тайп-тайпана хъежамаш хила йиш йолуш хилар тIелаца;

— Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;

— ХIоттийнчу Iалашонца доглуш шен къамел дIахIоттор;

— Къамелан хьолаца доглуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);

— Шимма цхъаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тIедилларан а жамIех лаьцна доцца къамел кечдан;

— вистхиларан (къамелан) текстана гайтаман материал (дежкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (къастон).

Цхъаьна кхочушден гIуллакхаш:

— йоцчачу а, йехачу а ханна лерина Iалашонаш (цхъаьна кхочушдаран декхаршкахъ дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хъехархочо йалийнчу план хIотторан кепан буха тIехъ стандартан хьолехъ, йукъара гIулчаш а, хенаш а дIасайекъар;

— цхъаьна болх баран Iалашо тIелаца, и кхочушйарехъ дан дезарг цхъаьна вовшахтоха: ролаш дIасайекъа, цхъаьна беш болчу белхан процесс а, жамI а дийцаре дан;

— куьйгалла дан, тIедиллар кхочушдан, ладогIа, хIоьттина хьал ша листа кийча хилар;

— шен белхан дакъа жобпалле кхочушдан;

— йукъарчу жамIе ша диллинчу декъан мах хадон;

— схьаделлачу масалшна тIе а тийжаш, цхъаьна вовшахтоьхна проектийн тIедахкарш кхочушдан.

Йуьхъанцарчу школехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

— жамI хилийтархъама дешаран декхарш кхочушдарехъ шен гIуллакхийн план хIоттон;

— ша билгалдинчу кхочушдарийн рогалла хIоттон.

Шаталлар:

— дешаран гIуллакхан кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдан;

— къамелан гIалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гIалаташ а дIадахархъама шен дешаран кхочушдарш нисдан;

— текстийн анализ йарехъ хIоттинйчу декхарца жамI дуста;

— тексташца болх бечу хенахъ далийттина гIалат карон;

— шен а, шеца цхъаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамIаш дуста, схьайеллачу критеришца церан богIу мах хадон.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет деа шарахь Іаморо кхочушдан дан деза:

Іамочу маттахь йолчу литературин Россин Федерацин цхьаьйолчу культурин шораллехь а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахь а, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурин, оьздангаллин, эстетекин мехаллаш Іалашйарехь а, цхьана тІаьхьенера вукху тІаьхьене йаларехь а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхьаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхьа башха дакъа санна, тІелаца;

- Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхьаьнайуста;

- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхьаьна болх барх а, вовшашна тІеІаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гІиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) хила;

- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а исбаьхьаллин говзарш йустучу хенахь йукъара дерг а, башха дерг а карон;

1) МаьІна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьІнех а, ойланех а кхетар:

- М

- аьІна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хьан-сан хиларан хьогамах садузоран а Іалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тІехьажорийн текстийн маьІнех кхета а, тІелаца а, маьІна дан а тар луш долу нийса шера йешар, йешар ладогІархоша кхеташ тІелацар);

- МаьІна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун маьІнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маьІна нийсад даран а, и тІелацаран а кхачаме хиларна тІехь тергам латтор);

- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшаш къаьстон (фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);

- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маьІнех а, тІехьажорах а кхета (хазаетар дан, Іамон, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хІетал-металийн, кицанийн, аганан илийн масалш далон;

- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коьрта тема, турпалхой);

- Говзаран цІе цуьнан темица (Іаламах, историх, берех, диканах, волах) цхьаьнайалон (йуста);

- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовшеш къаьстон – байт, дийцар, басня;

- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Іалашо, хиламийн рогІалла, исбаьхьаллин вастийн гІирсаш билгалбан;

- текстан чулацамехула хаттаршна жьопаш дала;

- текстехь ненан меттан суртхІотторна а, вастийн а гІирсаш карон (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) тестехь беллачу хаамах кхетарна а, тІелацарна а Іамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Іилманан, куьйгаллин) тексташ йешаран Іалашо билгалйан;

- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш карон, хаарийн

гуо шорбан;

- Иаморан а, практикин а декхарш кхочушдархъама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) карон;
- Текстана хаттарш хИттон, и схъайийцаран а, изложени йазйаран а план хИоттон;
- Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цIарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тIе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;
- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;
- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хъежамийн бух балон;
- фольклоран материала тIехь тIехь кхоллараллин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хIетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схъайийцар).

Предметан жамIаш дешаран шерашца

1-чу классехь дешар **чекхдолучу хенахь** дешархочунна **Иемар ду:**

- ша а, дуьне а, къоман истори а, культура а йовзарехь нохчийн литературин мехаллех кхета;
- нохчийн литературин говзарийн маIна даран цхъайолу корматалла карайерза;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца;
- дешан маIнех совнаха хаамаш бовзархъама Iаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамцца байтийн говзарш дагахь йийца.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Иемар ду:

- йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, дешдакъошца а, дийнна дешнаш а шера деша;
- лерсица тIелаьцна йолчу йолчу, ткъа иштта классехь йешначу а говзарийн чулацамах кхета, царна тIехь маIнин коьрта дакъош билгалдаха;
- йешначун маIнех а кхеташ, текстехь билгалйина меттигаш дагахь йеша;
- тайп-тайпанчу авторийн 3–4 байт дагахь йийца;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- киншки тIехь «Чулацам» йа «Корта» агIо карон; «Чулацамна» тIе а тийжаш, киншки тIехь оьшу говзар карон;
- говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оьцуш, жопаш дала а.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх. дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.).

Дешархошна Иемар ду

- прозехь йазйина говзар байтах къастон;
- фольклоран кегий жанраш къастон: хIетал-метал, дагардар, чехкаалар;

- текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран гIирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хьастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хьаьркаш, рифмаш) карон;

Дешархойн таро хир йу Iама:

- туьйранийн сюжетан-композицин башхаллаш къастон;
- литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (забара йукъа тIехтоман байташ йогIу; аганан илли йукъа — кхайкхаргаш; дийцара йукъа — туьйра, и кх. дI.)

«Дешархойн кхолларалин гIуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета; текстан башхаллаца догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азайдар а кхета а кхеташ, харжа;

- исбаьхьаллин говзар (цуьнан фрагмент) ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- иллюстрацишка хьовса а, текстан цхьаьнайогIучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уьш йуста а;

Дешархойн таро хир йу Iама:

- фольклоран кегий жанраш (хIетал-метал, дагардар, аганан илли) практикехь карайерзон а, суртхIотторан гIирсийн (йиш-маIаш, уьшарш, интонаци) гIоьнца церан инсценировка йан а;

- билгалчу тексташна йогIу иллюстрациш карон, тексташ а, иллюстрациш а вовшашца йуста.

Йукъарчу дешаран дарийн декъехь дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца, аьлча а, биллабийн билгалонийн мотт беша; агIонехь билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон; оьшу иллюстраци карон;

- хаамийн шина хьостанца (дешаран Iаматца а, ша болх бан леринчу тептарца а; дешаран Iаматца а, хрестоматица а) болх бан, аьлча а, Iаматан а, белхан тептаран а, хрестоматин а билламан билгалонаш дуьхь-дуьхьал хIиттон; ша болх бан леринчу тептаран а, хрестоматин а оьшу дакъош карон.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

- кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- хаттаршна жобпаш тайп-тайпанчу кепехь дала мегаш хиларх кхета;

- ша тIетовш волу жоп тIечIагIдархьама текстехь кховда.

2-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- йешначун оьздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оьздангаллин барамашца дуста;

- метофорийн, олицетворенийн, эпитетийн къоман шатайпаналлех кхета а, текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран и гIирсаш ган а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процесехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маьIна даран приемех кхета;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;

- шен йешаран гуо шорбан;

- йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,
хезаш а, дагахь а йешар,
текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,
библиографин культура,
исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,
къамелан культура.

Дешархошна Гемар ду:

- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьабжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;
- довзаран а, бӀаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;
- доцца монологан алар хӀоттон: хьехархочун хаттарна доцца а, даьржина а жоп;
- шеца къамел дечуьнга ладогӀа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а):
цхьамма делла жоп тӀаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тӀедуза;
- нохчийн литературин 2–3 классикан цӀе йаккха,
- кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цӀе йаккха;
- говзарийн цӀерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- дукхавезачу авторнан говзарийн цӀерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- говзаран тема а, коьрта маӀна а билгалдан (хьехархочун гӀоьнца);
- говзарийн турпалхойн амалийн (церан цӀерш, портреташ, къамел) а, церан леларийн а мах хадон а, характеристика йала а;
- Дешнийн маӀнех кхетархьама МаӀнийн дошамах пайдаэца.

Дешархойн шашь бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Гама таро хир йу:

- хьехархочо йоьшуш йолу текст Галашонна тӀехьажийна тӀелацаран буха тӀехь аудированин корматалла кхиор;
- йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;
- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схьайийца (харжамца);
- жимачу бараман текст йуха схьайийца;
- ишколин билблиотекехь киншкаш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткьа иштта «Чулацам» йа «Корта» агӀонах а пайдаэца;
- дарсашкахь бечу балха йукьа хрестоматин а, ткьа иштта цӀерчу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йалон;
- говзаран текстаца хаттарш дан а, хаттаршна жобпаш дала а.

«Литературоведенина йукьадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дӀ.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх. дӀ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дӀ.).

Дешархошна Гемар ду:

- дийнатех лаьцна а, инзаре-тамашийна а туьйранаш вовшех къастон;
- инзаре-тамашийначу туьйранан башхаллаш къастон;
- дийцар а, туьйра а вовшех къастон;
- говзарехь литературин меттан суртхӀотторан вастийн гӀирсаш карон (дустар, олицетворени, гипербола (хӀума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн Гама таро хир йу:

- авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш карон: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;
- литературин а, фольклоран а жанраш йукьара дозанаш лелаш хилар карон (дийцара йукьахь туьйранан элементаш хила йиш йу, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех лаьцначу туьйранан башхаллаш, и. кх. дӀ.);
- дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;
- дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Гаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала.

«Дешархойн кхоллараллин гӀуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шашь тексташ кхоллар.

Дешархошна Гемар ду:

- йешначун чулацамах кхета;

- текстан башхаллаца догӀуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгӀаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;

- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;

- программехь билгалыйна исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тӀеэца.

Дешархойн шайш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- поэзин а, прозин говзарш кьегина (кьаьсташ) йеша;

- Iамат тӀерачу иллюстрацишка хьовса а, исбаьхьаллин тексташца уьш йуста а;

- шайна хетарг а, тидам бинарг а барта довзийта.

Довзаран йукьарчу дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: билламыйн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агӀонашца оьшу текст карон а;

- текстан билгалыйаьккхина фрагмент, агӀонехь билгалдаьхна могӀанаш а, дешнаш а сихха карон;

- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; тексташца а, тексташна иллюстрацишка а) болх бан.

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- парти тӀехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукьахь болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

- кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:

- шина хьежамна а, шина агӀонна а йукьара башхаллаш ган, ша тӀетовжаран бух а балош, цхьаьйолу агӀо йалон а;

- текстехь турпалхоша бовзийтина хьежамаш карон (лаха).

Талларан а, шаталларан а дешаран дарашкахь дешархочун Iама таро хир йу:

- схьабовзийтина хьежам тесктерчу могӀанашца тӀечIагIбан;

- тайп-тайпанчу хьежамийн тайп-тайпана баххаш хилар кхета.

3-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тӀехь нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;

- ненан меттан литературех кьоман эхь-бехк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а кьоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;

- турпалхойн леларийн оьздангаллин мах хадон а, цуьнан бух балон а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процесехь йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Илманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьIна даран а зеделларг хила;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух кьамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст иййцаре йарехь дакъалаца, текстана тӀе а тийжаш, шена хетарг тӀечIагIдан; йешначу йа ладоьгIначу текстан кепе хьаьжжина, и схьайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цIарах литаретуриг говзар схьайийца;

- текстах кхетархьама а, кхин совнаха хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

- **«Кьамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:**

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

• йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, къабсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;

• хьалха довзаран йешарехь а, йуха бӀаьртохаран йешарехь а, харжаман а, йуха талларан йешарехь а дагахь йешар;

• Јамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цӀерш йаха, церан говзарийн цӀерш йаха а, классехь йешначу текстийн чулацам боцца схьабийца а;

• дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

• турпалхочуьнга йолу авторна ойла билгалйан;

• говзарийн турпалхойн мах хадон; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;

• тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);

• элементашца киншка йовза (автор, цӀе, «Чулацам» агӀо, иллюстрациш).

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Јама таро хир йу:

• шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;

• билгалйина киншкеш шаьш йеша;

• йешначу говзарийн турпалхойх мах хадоран ойла йовзийта;

• дошамашца шаьш болх бан.

«Литературоведенина йукьадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дӀ.), говзарийн башхаллаш вовшаш къастор (туьйра а, дийцар а; дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а, и. кх. дӀ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дӀ.).

Дешархошна Јемар ду:

• дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Јер-дахаран хьокьехь долу туьйранаш вовшеш къастон;

• дийцар а, туьйра а вовшеш къастон;

• авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гӀирсаш карон а, вовшеш къастон а (приемаш: дустар, олицетворени, гипербола (хӀума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн таро хир йу Јама:

• дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;

• дуьненан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжеташ («лелаш долу туьйранин дийцарш») карон.

«Дешархойн кхоллараллин гӀуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Јемар ду:

• йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогӀуш йолу соцуьнга йан, азьайдар а, йешаран болар а харжа;

• программица билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тӀелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;

• литературин текстан а, суртдилларн а, музыкин а говзарийн маьӀна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);

• литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакъалаца.

Дешархошна шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Јама таро хир йу:

• байтийн а, прозин а текст хезаш йеша;

• Јамат тӀерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогӀа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тӀехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;

• барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцчачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешархошна Јемар ду

• дешаран дошамийн корпусах паргӀат пайдаэца, оьшу йолу дошаман статья сихха карон;

- дешаран Іаматах паргІат пайдаэца: билламын билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агІонашца оьшу текст карон а;
- текстаца болх бан: цуьнан тема а, коьрта ойла (идея, сагатдар) а, дахаран тайп-тайпана агІонаш (хьежам, дІахІоттамаш, кхетаман латтам) а къастон;
- хаамийн масех хьостанца (дешаран Іаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Іаматца а, дешаран дошамашца а; дешаран Іаматца а, хаамийн тІетовьхначу хьостанашца а (дешаран кхечу гуларшца, библиотекин киншкашца, Интернетерчу хаамашца); тексташца а, тексташна иллюстрацишца а болх бан.

Дешархойн Іама таро хир йу:

- гуларш хІитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминан – гуларийн къастамаш – лелош).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Іемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
  - парти тІехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, жимачу тобанехь, йоккхачу тобанехь: вовшашна йукъахь болх а, ролаш а йекъа, шен болх кхочушбан а, йукъарчу балха йукъа и дІатарбан а;
- б) зІе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:
  - схьабовзийтинчу хьежамийн а, агІонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царех цхьаьхдолчунна тІетан а, йа шен хьежам дІабовзийта а хаа.

Цхьана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Іемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дІабахьарна а, кхочушхиллачу жамІана а тІехь тидам бан а.

4-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Іемар ду:

- амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а нохчийн литературин мехаллех кхета;
- исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш билгалйан;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Илманан а, дешаран а текстийн маьІна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерза а;
- къамел шардархьама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъа, цу текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагдІан а, бух балон а; йешначун йа ладоьгІначун чулацам текстан кепе хьаьжжина, схьайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехь бовзийта; йешначу говзарийн буха тІехь барта дийцар хІоттон, хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладоьгІархошна);
- оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;
- текстах кхетархьама а, кхин сов хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

«Къамелан а, йешаран а гІуллакхан кепаш» дакъа: аудировани, хезаш а, дагахь а йешар, текстан тайп-тайпанчу кепашца болх бар, библиографически культура, исбаьхьаллин говзаран текстаца болх бар, къамелан тІекаренан культура.

Дешна волучунна хуур ду:

- довзаран а, бІаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;
- говзаран тема а, коьрта ойла а билгалйан; текст маьІнийн дакъошка йекъа, текстан план хІоттон а, йухасхьайийцарехь цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухайийца;

- классехъ Iамийнчу литературин коьртачу говзарийн чулацам бовзийта а, церан авторш а, цIерш а билгалIан а;

- «Стелалад» цIе йолчу берийн журналан коьрта чулацам бийца (рубрикийн тIегIанехъ);

- говзарийн турпалхойн амалийн мах хадон; цхъана а, тайп-тайпанчу а говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хьежам билгалбан;

- байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахъ йеша, йешаран хотIах лавцна классерчара олург паргIат тIелаца;

- литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллагунна бух балор, говзара йуккьерчу фрагменташца йа къаьстинчу могонашца и тIечIагIдан;

- элементашца киншка йовза (автор, цIе, титульни агIо, «Чулацам» агIо, аннотаци, иллюстрациш);

- къаьстинчу говзарна а, говзарийн гуларна а аннотаци хIоттон;

- тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Iалашонца библиотекехъ ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билгалчу тема на барта хаам кечбар);

- йешначу говзарийн турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гIиллакхехъ тIелаца;

- хааман тайп-тайпанчу хьостанашца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш).

«Литературоведина йукъавигар» дакъа: рифмийн кепаш къастор, халкъан кхоллараллин а, авторийн литературин а говзарийн жанрийн башхаллаш къастор, текстехъ литературин приемаш (дустар, олицетворени, контраст, гипербола, и. кх. дI.) йовзар а, царех пайдаэцаран бахъанех кхетар а.

Дешна волучунна Iемар ду:

- исбаьхьаллин культурын кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тIера авторийн кепашка кхаччалц;

- халкъан говзарш авторийнчарах къастон;

- авторийн литературехъ исбаьхьаллин вастийн гIирсаш карон а, вовшаш къастон (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.

Дешна волучун ша бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процесехъ Iама таро хир йу:

- дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахъ мифашкахула дуьне дуьне довзаран башхаллаш;

- байтан маьIнин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зIе карон (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тIехъ);

- исбаьхьаллин говзар кхолларехъ йаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;

- исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогIу говзарш церан тематически цхъаьнайарца йуьстина ца Iаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тIехъ (говзарехъ гайтина йолу ойланаш) а йуста йиш йолуш хилар.

«Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаш тексташ кхоллар (йазйар).

Дешна волучун шаш бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процесехъ Iама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:

- классерчаьрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тIехъ гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;

- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцпачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахъ шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехъ дешна волучунна Iемар ду:

- текстаца паргIат болх бан: талла билгалйинчу аспектах хаамаш билгалбан хаа, билгалйина аспект сагон; талламан аспект сихха хийца хаа;

- карарчу дешаран киншки тIехъ а, коплектан кхечу киншкахъ тIехъ а паргIат хIума лаха; дешаран дошаман корпусех пайдаэца, школин библиотекин фондехъ лаха; оьшу хаамаш лаха а, дешаран тайп-тайпанчу Iалашонашкахъ цунах пайдаэца а;

- хаамийн тайп-тайпанчу хьостанашца паргIат болх бан (текстан кепехъ, суртдилларан я музыкин говзаллехъ санна схьагайтинчу).

Коммуникативни дешаран дарашкахъ дешна волучунна Iемар ду:

а) цхъаьна болх бар санна, хъасене хиларан гурашкахъ:

- дешаран кооперацин тайп-тайпанчу кепаш (шимма цхъаьна бен болх, жимачу тобанехъ болх, йоккхачу тобанехъ болх) а, социалан тайп-тайпана ролаш (дІахьошверг а, кхочушдийриг а) а;

б) зІе хиларан гурашкахъ хъасене хилар санна:

- схъабовзийтинчу хъежамийн а, агІонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царх цхъахдолчунна тІетан а, йа шен хъежам дІабовзийта а хаа.

Цхъана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехъ дешна волучунна Іемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дІабахъарна а, кхочушхиллачу жамІана а тІехъ тидам бан а.

Амал кхиаран дешаран кхочушдарийн декъехъ дешна ваьлчун Іама таро хир йу:

- шен леларан культура а, дуьненах кхетар а кхолладаралехъ литературин йешаран мехаллах кхета;

- шен обздангаллин-этически кьилба цхъана хорша дерзон (говзарийн анализ йаран новкъахъ а, церан хьокъехъ къамел дечохъ а эхъ-бехкан мах хадон а, харжам бан а зеделарг гулдан).

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС (66 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѳераш	Сахьтийн барам			Электронн и дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1.	<p>Къамел кхиор Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хЮст). Беснаш. Светофор. Ишколехь. Іаламан дуйне (цѳера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш). КІиранан денош. Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хІетал-металш</p>	8	0	0	
Дерриг:		8	0	0	
2	<p>Йѳеша Іамор Дешдакъошца йѳешарна тѳера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шѳера а, кхѳеташ а деша хаарна тѳедовлар (текстах кхѳета таро лучу йѳешаран индивидуальни боларца догІуш йѳешаран чѳехкалла (масалла). Йѳешаран орфоѳэпически барамаш ларбар. Кѳепана а, тайпанна а цхьатѳера йѳоцучу текстийн маѳІнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схьагайтѳар.</p>	49	0	0	
Дерриг:		49	0	0	
3	<p>Дикачу адаман гІуллакхаш. Дѳеза дешнаш. Дийца, муьлхачу басахь хуьлу хІуманаш. Вайн Даймохк. Соьлжа-ГІала Вайн турпалхой: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа Нурадилов Ханпаша. Вайн йаздархой: Айдамиров Абузар.</p>	9	0	0	<p>https://deshar.kho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>Гайсултанов 1умар. Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «Доттаг1алла»,«Къоман хазна», «Дей,буьйсий»,«Дайна де»,«Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..», «Дуьло,бераш,делий вай» 1-Хь Хатуев «Зингат» 1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан», «Беркат»</p> <p>«Даймохк» бохучу дашах кхетам хир бу. Даймохк безар а, ларбар а, Iалашбар а хIун ду хуур ду.</p> <p>Пачхье хIун йу хуур ду. Нохчийн Республикин коьртачу гIалин – Соьлжа- ГIалин – це йевзар йу. Соьлжа-ГIалин йоцца истори йевзар йу. Дадаханчу шерийн турпалхойх а, кхузаманан турпалхочух шен дахарх нохчийн къоман дуьхья дIаделлачу Кадыров Ахьмад-Хьаьжех а хаарш хир ду. Текстан хиламийн анализ йан а, адамийн Даймехкан дуьхья леларех а, шайн дуьхья леларх а кхета Iемар бу.</p> <p>«ДоттагIалла», «беркат», «дикалла», «къинхьегам безар», «гIиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а хкетар бу.</p> <p>КхидIа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.</p>				
<p>Дерриг:</p>	<p>9</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	
<p>Программица сахьтийн барам</p>	<p>66</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

2 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш	
	Дакъа 1. «Даймехкан Iалам. Аьхке. Гуьйре»				
1.1.	Аьхке дагалацар. ЧIерий дахар. Д. Кагерманов «ДогIа дар» Гуьйренан тидамаш. И. Демеев «ГIа». В. Бианки «Чан кIорнеш лийчор». Э.Мамакаев «Гуьйренан Iуьйре».	6	0	0	
	Дакъа 2. «ГIиллакх-обздангаллех лаьцна»				
2.1.	Денний, нанний дика хилар. В.Осеева «КIентий». Э.Мамакаев «Нана». В.Осеева «Йоккха стаг» «ЦIена хи» ЦIена хила вай. Харц лийна Iу. ХIума яар. Пайхамаро нийсонах лаьцна аьлларг. Хатуев. «ГIиллакх» Б.Дикаев «Берашка-сайн доттагIшка». Талламан болх хьалхарчу чийрикна лерина.	8	1	0	
	Дакъа 3. «Берийн дахар»				
3.1	Ж. Махмаев «Маликатан доттагIий.» Т. Ахмадова «Нура». З. Муталибов «Дешархойн кьийсадаларш». I. Гайсултанов «Доллучун шен хан ю». П. Абубакарова «Дешнех ловза».	5			
	Дакъа 4. «Вайн доттагIийн дийнаташ»				

4.1	<p>«Вайн доттаг1ийн дийнаташ» Х. Берсанов «Бексолтан алаша». Ж. Махмаев «Ши к1еза». Хь. Саракаев «Борзик». Э. Мамакаев «Тхан пису». Э.Мамакаев «Акхарой долчоь» Ш. Макалов «Дехкий дийна муха дисира». А. Тапалаева «Массарна дерг-ловзар». Хь. Саракаев «Х1орш х1ун ю?».</p>	8		0	
	Дакъа 5. «Болх-доккха хазахетар»				
4.1.	<p>Талламан болх шолг1ачу чийрикна лерина З. Муталибов «Муьлхха а болх оьшуш бу» Ж.Махмаев «Маликат». 1. Гайсултанов «Пхьола». Д. Кагерманов «Говзанчаш». Х.Ошаев «Ши накъост». Г. Балл «Цхъана меттехь ца соцу мало».</p>	7	1	0	
	Дакъа 6. «1а»				
6.1	<p>1.Мамакаев «1а», Э. Мамакаев «Керла шо». Туйра «1аьнан обг1азло», Ж. Махмаев «Салазаш хахкар». Хь. Саракаев «Дарц». Д. Кагерманов «Г1ура – дада». Хь. Саракаев «Х1ара маца хуьлу?».</p>	7			
	Дакъа7. «Вайн Даймохк»				
7.1	<p>«Вайн Даймохк» Нефтах х1ун йоккху? 1. Кусаев «Сан Г1ала». Хиш. Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий. Ж. Махмаев «Машар».</p>	4	1		
7.2	<p>«Б1аьсте, б1аьсте йеьна кхечи!» Хь. Сатуев «Вайн бераш». Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина. Л. Н. Толстой «Б1аьсте». Хь. Саракаев «Х1ун ю иза?». 1.Гайсултанов «Б1аьста хьуьнхяхь». Д. Кагерманов «Алкханчаш».</p>	11	1		

	В. Бианки «Пхъагал дитта т1ехъ». «Муха дог1а деза синтар». Д.Кагерманов «Со а вoдy». Н.Н. Носов «Хорсамех лaьцна» (2с.).				
	Дакъа 8. Нохчийн халкъа барта кхолларалла»				
8.1	Цицигий, дахкий. Кицанаш. Х1етал-металш. Чехкааларш. Дагардарш. Туйра «Майра пхъагал». Туйра «Цаьпцалгий, зингаттий». Туйра «Газа-гуьзалггий, сира борззий», Туйра «Зуй, пхъагаллий». Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина. Туйра «Борззий,цхьогаллий,ломмий»	12	1		
	Дакъа 8. Жам1даран таллар				
8.1	Контрольни болх /Тестиrowани/		4		
Дерриг:		68	4		
Программица сахътийн барам					

Нохчийн литературин тематикин планиrowани

3 класс

№п/п	Программин дакъойн а, темийн а ц1ераш.	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Декъан сахъта ш	Таллам ан белхаш	Кхолла ралин белхаш	
Дакъа 1. Даймехкан косташ.					
1.	А. Сулейманов «Даймахкана, вайн халкъана», «Ирс, ахь х1ун до? Стенга доьду?» Ш. Арсанукаев «Б1ешерийн къийсамехъ».	2			https://desharkho.ru/www.urok95.ru https://ps95.ru/nohc-hiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdo-sham/ru/
Дерриг:		2			
Дакъа 2. Аьхе а, гуьйре а.					

2.	Ш. Арсанукаев «Аьхкенап Гуьйре». М. Сулаев «Догла деанчул тлаьхьа». Д. Кагерманов «Аьхке». З. Муталибов «Оха болх а бо, деша а доьшу». Ж. Махмаев «Мангалкомарш». Хь. Хасаев «Комаьрша хьун». Хь. Осмиев «Гуьйре». Х. Эдилов «Гуьйре». Хь. Хасаев «Гуьйре тлекчочуш». Д. Кагерманов «Гларглеш, «хабарш» а дуьйцуш». Э. Мамакаев «Гуьйренан суьрташ».	10	1		https://desharkho.ru/www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	1		
Даькьа 3. Вайн Даймохк.					
3.	Вайн республика. Д. Кагерманов «Сан Кавказ». Ш. Рашидов «Даймахке безам».	2			https://desharkho.ru/www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2			
Даькьа 4. Галам лардар – иза Даймохк ларбар ду.					
4.	М. Пришвин «Сан Даймохк». Р. Ахматова «Эвлахь». Хь. Хасаев «Бен». Хь. Саракаев «Асвадан адамалла». 1. Гайсултанов «Экскурси». Хь. Хасаев «Бохам».	7			https://desharkho.ru/www.urok95/ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7			
Даькьа 5. Берийн дахар.					
5.	Хь. Саракаев «Тхойшинна эсий дажо лаьа». Ж. Махмаев «Коран ангали». Гайсултанов «Яраг1и». Хь. Саракаев «Ж1ов, морзаххий, херх схьаобций». 1. Чантиев «Стенна вара Мурад г1айг1ане». З. Муталибов «Мустапан каранаш». Д. Кагерманов «Мазлаг1ехь». 1. Гайсултанов «Уггар мехалниг».	10	1		https://desharkho.ru/www.urok95/ru
Дерриг:		10	1		
Даькьа 6. Даймохк вай кьинхьегамца хьестабо.					
6.	М. Сулаев «Лабттана гергахь ваьшна т1ера декхарш». Р. Нашхоев «Собга йуха хабар дийцало». Ш. Арсанукаев «Сан йиша». Т. Закаев «Сох а хир ву г1ишлойархо». М. Ахмадов «Асарахь».	5			https://desharkho.ru/www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5			
Даькьа 7. 1а.					
7.	М. Сулаев «Лайн чимаш», «1а дулуш». Хь. Хасаев «Хьуьнхахь 1а». Ж. Махмаев «Ло деана». Д. Кагерманов «1аьнан хьаша». 1. Мамакаев «1а». 1. Гайсултанов	11			https://desharkho.ru/www.urok95/ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	«Цергков». Ш. Рашидов «1ай». Хь. Саракаев «Дуьххьарлера хьуьнар». Ш. Арсанукаев «1аьнан суьйре». I. Чантиев «1аьнан а, аьхкена хилла кьовсам».				chiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		11			
Даькъа 8. Б1аьсте йог1у, б1аьсте йог1у!					
8.	М. Сулаев «Б1аьстенца дека лаьттан зевне илли», «Б1аьсте». I. Гайсултанов «Б1аьсте т1ейог1уш». I. Мамакаев «Б1аьстенан юьхь». В. Саидов «Барх1алг1а март». Хь. Саракаев «Мамина совг1ат». Хь. Хасаев «Хьуьнан акхарой б1аьста», «Зевне хьеший». Хь. Сатуев «Б1аьсте йог1у», «Б1аьстенан дог1а». I. Гайсултанов «1алам хаздан деза». Д. Кагерманов «Арахь».	12	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		12	1		
Даькъа 9. Халкьан барта кхолларалла.					
9.	Туйранаш, шира дийцарш. Бабин Ч1ирдиг. Ден весет. Бекхам. Тешам боцу лулахой.	5	1		https://desharkho.ru/ www.urok95/ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1		
10.	Контролни болх /Тестиновани/	4			
Дерриг		4			
Программин сахьтийн барам		68			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

4 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин даькойн а, темийн а ц1ераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1.	Хь. Хасаев. «Беркате аьхе З. Сулейманова. «Аьхкена сурт» I. Мамакаев. «Дагалецамаш З. Сулейманова. «Ч1ег1ардиг» М. Мамакаев. «Гуьйре» Хь. Хасаев. «Шийла 1уьйре» Ш. Окуев. «Гуьйре».	7	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

Дерриг:		7	0	0	
2	Таймин Биболатан или Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	9	1	0	https://desharkho.ru/
1	Эла Мусосттий, Адин Сурхой. Астаг1а Тимар Астаг1а Тимар Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина) П. Хатуева. «Кьонах хьанах олу?».				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2	Вайн республика-Нохчийчоь В. Баширов. «Сан хьоме Нохчийчоь»	5			https://desharkho.ru/
2	Т. Ахмадова, 1. Алиев. «Декалахь сан илии» С. Яшуркаев. «Пасха» С. Яшуркаев. «Пасха» М. Ахмадов. « Нохчийн хиш»Арсанукаев Ш.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2	Вайга туйранаша кхойкху «Муьлха йоккха хилла?»	16	1	0	https://desharkho.ru/
3	Чантиев. «Хьекьал тоьлла» А. Дадуев. «Мара байна Салман» А. Дадуев. «Мара байна Салман» «Кьоблел хьекьал тоьлла». «Кьоблел хьекьал тоьлла». 3. Джамалханов. « Хьекьал долу йо1 а кхиэлахо а» 3. Джамалханов. « Хьекьал долу йо1 а кхиэлахо а» Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина) 3. Джамалханов. «Хьекьал долу воккха стаг а, кьиза эла а» 3. Джамалханов. «Хьекьал долу воккха стаг а, кьиза эла а» Охх1ай Охх1ай Махана аьлла баркалла 1.Гайсултанов Дашо б1араш 1.ГайсултановДашо б1араш				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		30	2	0	
3	С. Бадуев «Со кхин хьуна декар дац. » С. Бадуев «Со кхин хьуна декар дац. »	11	1	0	https://desharkho.ru/
1	С. Бадуев «Дуйлало» М.Мамакаев «Хьуьнхахь» 1.Мамакаев «Даймохк» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов. «Диканиг» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» 1.Гайсултанов «Цунна х1унда хаьа дерриг а?» Х.Эдилов «Ло дог1уш» Талламан болх (кхоалг1ачу чийрикна лерина)				https://ps95.ru/dikdosham/ru/

3	Сийлахь-доккхачу зеран муьрехь Хь. Саракаев «Синтем боцу денош»	6			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2	Хь. Саракаев «Синтем боцу денош» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Зайнутдинов «К1ентан дуьхьа» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк» 1.Ахмадов «Баьпкан йуьхк»				
3	Болх бе,халкъан дуьхьа ваха- 1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц»	14	1		https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3	1.Гайсултанов «Йухаверза йиш яц» Х.Берсанов. «Жима Зарет» 1.Гайсултанов.«Совг1аташ» 1.Гайсултанов.«Совг1аташ» 1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен» 1.Гайсултанов «Ч1ег1ардиган бен» С. Гацаев. «Эх1, хьо мерза илли » З.Джамалханов «8-г1а Март» Ш.Рашидов «Ахьа суна гечделахь» Талламан болх (добалг1ачу чийрикна лерина) 1.Мамакаев»Б1аьстенан 1уьйре» 3.Сулейманова «Зу халхайолу» 3.Сулейманова «Зу халхайолу»				
Дерриг:		31	2	0	
8	Контрольни болх /Тестиновани/		4		
1					
Дерриг:			4		
Программица сахьтийн барам					

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
1.	Аьхке дагалацар.. Ч1ерий дахар.	1			1.09	
2.	Д.Кагерманов «Дог1а дар»,	1			7.08	
3.	«Гуьйренан тидамаш»,	1			8.09	
4.	Демеев И. «Г1а»,	1			14.09	
5.	Бианки В. «Чено к1орнеш лийчор».	1			15.09	
6.	Э.Мамакаев «Гуьйренан Гуьйре».	1			21.98	
7.	Дений,нанний дика хилар.	1			22.09	
8	В.Осеева «К1ентий»	1			28.09	
9	Э.Мамакаев «Нана» В.Осеева «Йоккха стаг»	1			29.09	
10	Ц1ена хи .Ц1ена хила вай?	1			05.10	
11	Харцлийна 1у. Х1ума яар. Пайх1амаро нийсонах лаьцна аьлларг	1			06.10	
12	1-Хь.Хатуев «Г1иллакх».	1			12.10	
13	Б.Дикаев «Берашка-сайн доттаг1ашка»	1			13.10	

14	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	1		19.10	
15	Ж.Махмаев «Маликатан доттаг 1ий».	1	1		20.10	
16	Т.Ахмадова «Нура»»	1			26.10	
17	З.Муталибов «Дешархойн кьийсадаларш».	1			27.10	
18	1.Гайсултанов «Доллучун шен хан ю»..ъ	1			09.11	
19	П.Абубакарова «Дешнех ловза»	1			10.11	
20	Х.Берсанов «Бексолтин алаша.	1			16.11	
21	Ж.Махмаев «Ши к1еза»	1			17.11	
22	Хь.Саракаев «Борзик»,	1			23.11	
23	Э. Мамакаев «Гхан пису»	1			24.11	
24	Э.Мамакаев «Акхарой долчохъ»	1			30.11	
25	Ш.Макалов «Дехкий дийна муха дисира»..	1			01.12	
26	А.Тапалаева « Массарна дерг-ловзар»	1			07.12	
27	Хь.Саракаев «Х1орш х1ун ю?»..	1			08.12	
28	Талламан болх шолг 1ачу чийрикна лерина	1			14.12	
29	З.Муталибов «Муълхха а болх оьшуш бу»..	1			15.12	

30	Ж.Махмаев «Маликат».	1	1		21.12	
31	І.Гайсултанов «Пхьола».	1			22.12	
32	Кагерманов. «Говзанчаш	1			28.12	
33	Х.Ошаев «Ши накъост »	1			29.12	
34	Г.Балл «Цхъана меттехь ца соцу мало».	1			11.-01	
35	І.Мамакаев «Іа»	1			12.01	
36	Э.Мамакаев «Керла шо»	1			18.01	
37	Туйра «Іаьнан оьгІазло»	1			19.01	
38	Ж.Махмаев «Салазаш хахкар»	1			25.01	
39	Хь.Саракаев «Дарц».	1			26.01	
40	Д.Кагерманов ГІура-дада».	1			01.01	
41	Хь.Саракаев «ХІара маца хуьлу	1			02.02	
42	«Нефтах хІун йоккху?».	1			08.02	
43	Іадиз Кусаев «Сан гІала»	1			09.02	
44	«Хиш» «Вайн хиш чохь хуьлу чІерий»	1			15.02	
45	«Ж.Махмаев «Машар»	1			16.02	
46	Хь.Сатуев «Вайн бераш»	1			22.02	
47	Талламан болх кхоалгІачу чийрикна лерина.	1	1		29.02	
48	Л.Н.Толстой «БІаьсте»	1			01.03	

49	Хь.Саракаев «Х1ун ю иза?».	1			07.03	
50	Гайсултанов «Б1аьста хьуьнхахь».	1			14.03	
51	Д.Кагерманов «Алкханчаш»,	1			15.03	
52	В.Бианки»Пхьагал дитта т1ехь»	1			21.03	
53	«Муха дог1а деза синтар»,	1			22. 03	
54	Д.Кагерманов «Со а вьоду»	1			04.04	
55	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1			05.04	
56	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1			11.04	
57	Цициггий,дахкий(берийн ловзар)	1			12.04	
58	Кицанаш,	1			18.04	
59	Х1етал-металш	1			19.04	
60	Чехкааларш,	1			25.04	
61	Дагардарш	1			26.04	
62	«Майра пхьагал»	1			03.05	
63	«Цаьпцалггий,зингаттий»	1			10.04	
64	«Газа-гуьзалггий,сира борззий»	1			16.05	
65	«Зуй,пхьагаллий»	1			17.05	
66	Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина.	1	1		23.05	

67	«Цхьогаллий,пхьагаллий»	1			24.05	
68	«Борззий,цхьогаллий,ломмий»	1			30.05	
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68				

Іаморан-методически кхачойар

Іаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-гІа класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-гІа класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-гІа класс.
5. Берийн бошмашна а, йуъхьанцарчу классашна а лерина хрестомати.

/ХІоттийнарғ. Эдилов С.Э. Собыжа-ГІала, 2018.

Іилманан литература

Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а. Собыжа-ГІала, 2018.

Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаъхьаллин произведени таллар. Собыжа-ГІала, 2013.

Методически литература

Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а

Ишколин даздарийн, викторинийн, кьовсадаларийн, суьйрениийн сценариш.

Собыжа-ГІала, 2018.

Дошамаш

1. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.

2. Абдулкадырова Р.А. Йуъхьанцарчу ишколана лерина суьрташкахь нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. Собыжа-ГІала, 2011.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

1. desharkho.ru – Нохчийн элекиронни школа.

2. ps95.ru/dikdosham/ - Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн дошам.